

IMOM ABU HANIFANING BA'ZI ASARLARDAGI BAHSLI MASALALARNI MA'NAVIIY-AXLOQIY TARBIYADAGI O'RNI

Mirzachayev Adhamjon

Alfraganus universiteti Alfraganus Xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi ilmiy xodimi
O'zbekiston Milliy universiteti Huquqiy fanlar kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi

ORCID:0009-0007-5501-9621

ANNOTATSIYA

Maqolada Imom A'zam jamiyat va uning har bir a'zosining ma'naviy-axloqiy tarbiyasini yuksaltirish, fikrlash qobiliyati, muomala madaniyati, insonparvarlik, tinchlik va hamjihatlikka intilishi, bag'rikenlik, vatanparvarlik haqida muhim g'oyalarni ilgari surgani haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: din, meros, oliy maqsad, yoshlar, komil, milliy, qadriyat, tarbiya.

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о том, что Имам Азам выдвинул важные идеи о повышении духовно-нравственного воспитания общества и каждого его члена, о умении мыслить, культуре обращения, гуманности, стремлении к миру и согласию, толерантности, патриотизму.

Ключевые слова: религия, наследие, высшая цель, молодежь, совершенное, национальное, ценность, воспитание.

ABSTRACT

The article mentions that Imam Azam put forward important ideas about improving the moral and moral education of the society and each of its members, the ability to think, the culture of behavior, humanitarianism, the pursuit of peace and harmony, tolerance, and patriotism.

Key words: religion, heritage, highest goal, youth, perfect, national, value, education.

KIRISH

“Fiqhi absat» sharh yozgan Abulays Samarqandiy bu kitobni Abu Mansur Moturidiyga nisbat bergan, bu xato yoki xatodan boshqa narsa emas, deyishimiz mumkin. “Fiqhi absat» ma'lum muddat “Fiqhi akbar» bo'lib qolaveradi, lekin yozilishida u an'anaga asoslanadi. Hammud ibn Abu Hanifa butunlay boshqacha “Absot fiqhi» so'z yoki fikr nuqtai nazaridan gapiradi, lekin bu imom Abu Hanifaning shogirdi Abu Mutiyning savoliga bergan javobida aks etadi. Imom Abu Hanifa (r.a.) bu tezisda shogirdi Abu Mutiyga bu masalani batafsil bayon

qilgan. Imom Abu Hanifa “Absat fiqh»ning ko‘p sonlarida o‘z javobi bilan shogirdi Abu Mu‘toyni qanoatlantirishga harakat qilgan.

“Fiqhi absat” so‘z masalalariga javoblari juda mufassal, tiniq kitob bo‘lib, talaba va ilm toliblari uchun juda foydali kitobdir¹. (38, 339). Imom Abu Hanifaning shogirdi Abu Mu‘texning savollariga bergan javoblari “Absat fiqh» risolasi qog‘ozda bo‘lgani uchun uni o‘rgatishning eng yaxshi yo‘li suhbat usulidir. Ushbu bitiruv malakaviy ishni o‘rgatish jarayonida, shuningdek, Imomi A‘zam so‘zlarini oydinlashtirishda o‘qituvchi suhbat usulidan foydalanishi va talabalar bilan savol-javob tarzida masalalarni ko‘tarishi, masalani tushunishga osonlik bilan erishilishi kerak. Bu tezisda Imom Abu Hanifa (r.a.) rayidagi ayrim masalalar uning shogirdi Abu Mutiyga batafsil bayon etilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Imom Abu Hanifa (r.a.)dan musulmonlar xotirasida shu kungacha saqlanib qolgan yana bir risola “Al-olimu-val-mutallim» risolasidir. Bu risola yuqorida tilga olingan ikki kitobdan farq qiladi, chunki bu risolada Imom Abu Hanifa (r.a.) iymon va iymonga bog‘liq bo‘lgan narsadan boshlamagan, balki talabaning fikr va tasavvurini ilmga yo‘naltirgan va u ham ekanligini bizga tushuntirib bergan. Inson a‘zosi inson ko‘zining izdoshidir, buyruq bilan harakat qilish butunlay fanga bog‘liq. Boshqacha aytganda, ilm o‘z egasiga to‘g‘ri hayot yo‘lini ko‘rsatuvchi, hayotning burilish-burilishlarida qoqilmasligi, yo‘lini silliqlashi uchun sham yoki insonning ko‘zidir. Imom Abu Hanifa (r.a.) bu tezisda u zinokorning tanasidan iymonning chiqishi yoki nashr va mansx haqida, shariat va din o‘rtasidagi farq haqida ba‘zi fikrlarini o‘ziga xos uslubda bayon qilgan. Imom Abu Hanifa nuqtai nazaridan din yolg‘iz Allohni bilishdir, chunki Alloh taolo barcha payg‘ambarlariga odamlarni dinga, ya‘ni Allohning birligiga da‘vat qilishni buyurgan. Imom Abu Hanifa (r.a.) bu risolaning avvalida ham so‘z yoki fikr ilmi haqida gapirib, iymonning natijasi amal emasligini o‘z nuqtai nazaridan tushuntirib berganlar². Imom Abu Hanifa (r.a.) Usmon Albattiyga risola yozib, unga fitnachilarga aldanmaslikni va Imom Abu Hanifa (r.a.) marjiylarning fikriga qo‘shilmasligini bilishni tushuntiradi. (Marjiyalar kimki Allohga iymon keltirsa, ya‘ni Allohni tanisa va “Lailaha illalloh» kalimasini aysa, hatto gunoh qilsa ham, bu gunohlar unga zarar yetkazmaydi, deb e‘tiqod qiluvchi mazhabdir.

¹ Алї Абдулфаттоњи Мағрибї. Алфарқ-ул-каломият-ил-исломия. Абдулфаттоњи Мағрибї. –Мадина: Муассисат-ул-Фурқон. 2001. -321 с.

² Алї Абдулфаттоњи Мағрибї. Алфарқ-ул-каломият-ил-исломия. Абдулфаттоњи Мағрибї. –Мадина: Муассисат-ул-Фурқон. 2001. -321 с.

Imom Termiziy Ibn Abbos (r.a.) dan rivoyat qiladilarki, Rasululloh sollallohu alayhi vasallam aytdilar: «Odam (a.s.) farzandlaridan ikki toifaning Islomda hech qanday hissasi yo‘q, biri marjiya, ikkinchisi esa qadariyadir³. Imom Abu Hanifa (r.a.) bu risolada bu talabani fikrini g‘arazli terrorchilar hujumidan himoya qilmoqchi. Shuning uchun uni ogohlantiradiki, bugun sizni o‘z fikriga chaqirmoqchi bo‘lgan bu guruh, men ularning fikrini qabul qilmayman. Ularning hiylasiga berilib, Ahlu Sunna val Jamoat fikridan chetga chiqmaslik kerak. U holda ibodatingiz, ilmingiz va nutqingiz shubha ostiga qo‘yiladi va duolaringiz Alloh taolo tomonidan qabul bo‘lmaydi, chunki marjiylarning bu fikri noto‘g‘ridir.

Aytish joizki, bugun ham jonajon yurtimiz O‘zbekistonda ham hamma joyda xorijliklarning fikri eshitiladi yoki ksenofoblar fikrining shiddatli ovozi muhitni beqarorlashtirishni xohlaydi. Yurtimizning ulamolari, zodagonlari va ayni paytda ziyolilari, amaldorlari bo‘lishi kerak. bu ish va ularning qadamlarini yaxshi bilish shuningdek, ularning Imomi Abu Hanifa No‘mon (r.a.) bu yo‘lda sobit bo‘lib, bu buyuk tarix zotiga xos uslub va uslubda mamlakat yoshlari va musulmon xalqining fikrini himoya qilishlari lozim.

Imom Abu Hanifa (r.a.) bu risolada Payg‘ambarimizdan (s.a.v.) boshlab, Makka ahlining ahvoli, butparastlik va jaholatda yashab, inson va insoniyat qadrini unutib, jonsiz yog‘och va toshlarga sig‘inishlarini aytib o‘tgan. Xudo sifatida va axloq Ular butun insoniyatni butunlay unuttirdilar. Rasululloh sollallohu alayhi vasallam bu toifani mushrik va mushrik deb atab, jaholat botqog‘idan qanday chiqarganlar, Payg‘ambarimiz (s.a.v.) orqali Alloh taolo tomonidan qanday amrlar nozil qilingan, Payg‘ambarning da‘vatini qabul qilgan tavhid va tavhidlarga.

Imom Abu Hanifa iymonning ikki ustuni bor: biri qalbdagi tasdig‘, ikkinchisi tilda iqror. Amal iymon ustuni emas⁴. Imom A‘zam (r)ning Islom dini, Qur‘oni karim va hadislar haqidagi qarashlari va qarashlarining uslubi va uslubi haqida bugun boshlang‘ich maktab, o‘rta va oliy maktab o‘qituvchilari yurtimiz yoshlariga ma‘lum qilishlari zarur. Islomning payg‘ambari, ularni o‘z mazhabi bilan bir qatorda begonalarning qarashlari va fitnalaridan himoya qilish uchun musulmonlarni mamlakatdagi va xorijdagi hayoti va faoliyati davomida aldashga qodir.

³ Муъаммад ибни Исои Абӯисои Тирмизӣ. Ал- љомеъ ас-саъеъ. Сунани Тирмизӣ. Муъаммад ибни Исои Тирмизӣ. Бейрут: Доруул-иъёи туроси арабӣ, 1987. 433 с.

⁴ Алӣ Абдулфаттоъи Мағрибӣ. Алфарқ-ул-каломият-ил-исломия. Абдулфаттоъи Мағрибӣ. –Мадина: Муассисат-ул-Фурқон. 2001. -321 с.

Imom Abu Hanifa (r.a.) yozgan yana bir risola “Al-Vosiyat» risolasidir. Bu tezisda Imom Abu Hanifa (r.a.) ham iymon, Qur’on va boshqa muhim masalalarga oid fikr va mulohazalari haqida gapiradi. U diniy gapirdi. Mulla Husayn ibn Iskandariy Hanafiy bu risolaga “Al-Javhar-ul-munifa fi sharhi Imom Abihanifa vasiyatnomasi» deb nomlangan sharh yozgan. Imom Abu Hanifa roziyallohu anhunging e’tiqod masalalaridagi uslubi va uslubi juda nozik va tushunarli. Bir kuni arab Misrida bir kishi bilan suhbatlashib qoldim va u kishi mening hanafiy mazhabiga tobe ekanligimni bilgach, xafa bo’lib qoldi. U zot dedilar: Imomlaringiz hadisdan bilmagan, faqat o’n yetti hadis bilishgan va tamom. Javobida men: Imom Abu Hanifa (r.a.) o’n yetti hadisdan iborat mazhab tuzgan bo’lsalar, dunyo musulmonlarining aksariyati uning mazhabiga ergashadilar, dedim. Demak, ular juda buyuk olim va ulamolar bo’lgan ekan. U kishi mening maqsadimni tushundi va xijolat tortdi va: Ular shunday deydilar. Men u bilan suhbatning ipini uzdim, chunki johil suhbatdan zarar va bosh og’rig’idan boshqa foyda yo’q. Ming afsuski, oradan bir necha yil o’tib, bu so’zlarni yurtimiz, aziz O’zbekiston yoshlarimizdan eshitib, juda xafa bo’ldim va shuni angladimki, yoshlarimiz o’z yurtini savodsiz qoldirib ketayotganlarida, o’zlari ham bu so’zlarni o’rtaga tashlaydilar. ularga ta’lim uchun nima desa, ular buni himoya qiladilar. Ular o’z vatanlariga qaytganlaridan so’ng yurtning balosiga aylanib, fitnalar keltirib chiqaradilar, ularning ayrimlarini bugun biz kuzatyapmiz. Jamiyat dardini boshqalardan avval his qilgan o’qituvchilar, o’quvchilar ham kerak dan Xavfli diniy bo’lmagan xabardors bo’shca Imom Abu Hanifaning so’zlash uslubi va uslubini ham bilishlari va ularni shogirdlarga o’rgatishlari kerak.

Imom Abu Hanifa (r.a.)ning tasnifi va fikrlari biz zikr qilgan shu bir necha tezislar bilan tugamaydi, chunki Imom Abu Hanifa (r.a.) doimo izlanishda edi. Imomi A’zam (r.a.) kitoblari va Imom Abu Yusuf va Imom Muhammad (r.a.)ning tasniflariga nazar tashlasak, Imomi A’zam (r.a.)ning barcha islom ilmlarida, xususan, so’z, fiqh, hadis va tafsirni to’liq kengaytirgan holda ma’ruzalar va ilmiy bayonotlar qildi⁵.

Imom Abu Hanifa (r.a.) Rasululloh (s.a.v.) hadislarini yozish va saqlashda katta mahoratga ega edilar. Ular Islom payg’ambari (s.a.v.) hadislarini roviy va yetkazuvchilar bo’lib, ko’plab hadislarni yozib, saqlab qolganlar. Imom Abu Hanifa (r.a.) Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning sahobalarining yodgorliklaridan faqat qirq mingtasini himoya qilganlar. Imomi A’zam (r.a.)

⁵ Мулло Алии Қорі. Шарњи фикњи акбар. \Мулло Алии Қорі.Деңлі: Матбаъаи Ғулом Ёусайн, 2000. 166 с.

hadis rivoyatidan payg‘ambarlik hadislarining ijthod va fiqhiy masalalariga hurmat bilan qaraydilar.

Yahyo ibn Nasr ibn Hojib rivoyat qiladilar: Imom Abu Hanifa (r.a.)ning shunday deganlarini eshitdim: “Menda Islom Payg‘ambari (s.a.v.) hadislaridan bir xazina bor, ulardan faqat bir nechtasini xalq manfaati uchun rivoyat qildim”⁶.

XULOSA

Imom Abu Hanifa (r.a.) rivoyat qilgan hadislarni shogirdlari o‘n yetti musnadda to‘plashgan. Imom Abu Hanifa (r.a.) Islom payg‘ambari (s.a.v.)ning hadislarini fiqh boblariga bo‘lib, tasnif qilgan birinchi shaxsdir⁷. Bu so‘zlarni isbotlash uchun hozirgacha Islom olamiga xizmat qilib kelayotgan Imom Abu Hanifa (r.a.)ning “Musnad» kitobini misol qilib keltirishimiz mumkin. Bugun biz, shu mashab tarafdorlari, ushbu kitobdan Islomning payg‘ambari (s.a.v.) hadislarini bayon qilishda Imomi A‘zam (r.a.)ning uslub va uslublarini o‘rganishimiz va shogirdlarimizga tushunib yetishimiz zarur.

REFERENCES

1. Мулло Алии Қорі. Шаръи фикиъи акбар. \Мулло Алии Қорі. Деълі: Матбаъаи Гулом Нусайн, 2000. 166 с.
2. Шайх Муъаммад Абўзаъра. Абўъанифа ғаётуъу ва асруъу ва ороуъу ва фикиъуъу. \Шайх Муъаммад Абўзаъра. Мадина: Мактабат-ул-Ватані, 2002.- 222 с.
3. Эргашева, Ю. А. (2017). Формирование национальной модели образования в Узбекистане за годы независимости. *Alma mater (Вестник высшей школы)*, (9), 86-89.
4. Ergasheva, Y. A. (2016, January). The experience of reforming and developing the education system in modern Uzbekistan. In *International Scientific and Practical Conference World Science (Vol. 5, No. 2, pp. 14-17)*.
5. Сулаймони Ёовалі. Абўъанифаи Нуъмон. \Сулаймони Ёовалі. Бейрут: Дору-ул-иъёи туроси арабі, 1988. 222 с.

⁶ Шайх Муъаммад Абўзаъра. Абўъанифа ғаётуъу ва асруъу ва ороуъу ва фикиъуъу. \Шайх Муъаммад Абўзаъра. Мадина: Мактабат-ул-Ватані, 2002.- 222 с.

⁷ Сулаймони Ёовалі. Абўъанифаи Нуъмон. \Сулаймони Ёовалі. Бейрут: Дору-ул-иъёи туроси арабі, 1988. 222 с.